

FLUENTUM

Nemzetközi gazdaság- és társadalomtudományi folyóirat
International journal of Economic and Social Sciences

2015. II. évfolyam 3. szám

ISSN 2064-6356 | www.fluentum.hu

A VÁLSÁGOK TERMÉSZETE TÖRTÉNETI ASPEKTUSBÓL

© Füstös Hajnalka¹

¹ PhD-hallgató, Nyugat-magyarországi Egyetem, Sopron, Magyarország,
fustos.hajnalka@gmail.com

Hivatkozás a tanulmányra: Füstös Hajnalka [2015]: A válságok természete történeti aspektusból. FLUENTUM Nemzetközi gazdaság- és társadalomtudományi folyóirat. II. évfolyam, 3. szám. Hozzáférés: www.fluentum.hu

Abstract: The aim of this thesis is to sum up the global economic crises from the beginning to the present day and to identify the reasons of the crises and summarize the visible signs of the crises in the previous period. Economic cycle theories and models of crises will be specialized and finally the current economic global crisis will be discussed.

Keywords: economic crisis, recession, cyclical crisis, mortgage lending

Absztrakt: Jelen tanulmányban célunk az, hogy áttekintsük milyen globális gazdasági válságokkal szembesült az emberiség a kezdetektől napjainkig, megpróbáljuk feltárni a válságokhoz vezető okokat, illetve összegezzük, hogy milyen látható jelei voltak az adott válságnak az azt megelőző időszakban. Számba veszünk gazdasági ciklus elméleteket és válság-modelleket, végül kitérünk a 2008-ban kirobbant gazdasági világválságra.

Kulcsszavak: gazdasági válság, recesszió, ciklikus válság, jelzáloghitelezés

Bevezetés

A gazdasági világválság kifejezéssel, annak aktualitása miatt naponta találkozunk. Köznapi értelemben ezzel a fogalommal a hosszan elhúzódó, a nemzetközi kapcsolatokra észrevehető befolyást gyakorló, nehezen felszámolható konfliktusokat szokták azonosítani.¹

Gazdasági világválság idején a válsággal sújtott országok gazdasági teljesítménye visszaesik, hanyatlóban van. A gazdasági válsággal összefüggésben beszélünk egyrészt recesszióról, amely abban az esetben bír jelentéssel, ha legalább hat hónapon keresztül gazdasági hanyatlás tapasztalható, az ország GDP-je csökken. A gazdasági recesszió nem húzódik el évekig, ezért kevésbé károsak a következményei. A recessziónál súlyosabb károkat okoz a világválság, amely már több országra terjed ki és hosszú évekig elhúzódhat. Ezt éljük meg napjainkban.

Válságok a történelem folyamán

A gazdasági válságot szokás a kapitalizmus rendszerével kapcsolatba hozni, azonban találhatunk példákat válságokra a kapitalizmus kialakulását megelőző időkben is. Ennél erősebb kijelentéssel élve az emberiség története a válságok és megoldások kettősségében zajlott mindeddig.²

Európa történetében a Római Birodalom bukását követően (az Ókor vége, 476.) évszázadokra kiterjedő válság alakult ki. Megszűntek az addig jól működő gazdasági folyamatok, a népesség életében hatalmas változások történtek és kezdett kibontakozni egy merőben más gazdasági berendezkedés. A kereszténység terjedése, a népvándorlás, a háborúk, az új társadalmi berendezkedések korábban nem látott változásokat hoztak mind az egyének, mind az államok mind a gazdasági élet tekintetében. A változás és a fejlődés mikéntje természetesen nem egyformán és nem egy időben zajlott le a különböző földrajzi területeken és népeknél.

„A korai globalizáció gazdasági formáit az iszlám kereskedők hozták létre.”³ Különböző mezőgazdasági termesztési technikákat ismertettek meg és terjesztettek el az általuk meghódított területeken, melyeknek köszönhetően nőtt a terméshozam. Műszaki találmányaik révén ipari méretűvé tettek korábban csak kézzel végzett műveleteket, számos iparág, illetve technológia fejlődését segítették (kerámiagyártás, textilszövés, üvegyártás stb.). Az Iszlám rendszerében már a középkorban lezajlott egyfajta ipari forradalom.

A késői középkortól az Iszlám rendszerének látványos fejlődése leállt, ezzel szemben Európában egyre nőtt a kereslet a nyersanyagok és az ipar által kibocsátott termékek iránt, a termelékenység fokozódott, kialakult a kapitalizmus és hatalmas társadalmi és gazdasági változások következtek be.

A klasszikus közgazdaságtan elmélete alapján (Adam Smith, David Ricardo) a piacgazdaság körforgásában mindennek az alapja a munka, amelynek ára van. A termelők és a fogyasztók egymással kölcsönhatásban vannak, meghatározzák az áru árát és a mennyiséget az input és output piacokon. A piac versenyt generál, kialakulnak az egyensúlyi értékek. A „láthatatlan kéz”⁴ elve szerint a *tökéletes verseny* állami beavatkozás nélkül valósul meg, nincs szükség megszorításokra, a piac mindig megtisztítja önmagát, egy tökéletesen kompetitív gazdaság hatékony.

¹ Balogh András: Válságok a fejlődő világban, In: Válság világrendszer-szemléletben, Savaria University Press, 2009 szerk.: Miszlivetz Ferenc

² Ormos Mária: Válságok és megoldások – történelem szemmel, In: Válságos idők tegnap és ma, Pro Pannonia Kiadó Alapítvány, 2009

³ Balázs Judit: Az Iszlám és a korai globalizáció: a modern pénzrendszer előfutára In: Gazdaság és Társadalom különszáma 2012.pp.73-88

⁴ Adam Smith: A nemzetek gazdagsága, 1776

A tőkés gazdaság utóbbi kétszáz éves fejlődése és annak megfigyelése alapján azonban Adam Smith fenti elmélete kiigazításra szorul. Ismeretes továbbá, hogy léteznek piaci kudarcok (pl. a monopóliumok), valamint léteznek a piacon kívüli külső gazdasági hatások is (pozitív hatás lehet egy tudományos felfedezés, negatív hatás lehet pl. a környezetszennyezés). Ezen tényezők előfordulásakor a kormányzat beavatkozik, amely során a „láthatatlan kéz” elmélete csorbul.

A gazdasági élet ciklusok sorozatából áll. Egy cikluson belül megkülönböztetjük a konjunkturális szakaszt, amikor fellendülésről beszélünk, ezt követi a tetőpont elérése, amikor a kereslet és a kínálat egyensúlyban van, majd következik a hanyatlás (recesszió) és a mélypont. A válság egy konjunktúraciklus mélypontja. A ciklikus válság oka a kereslet-kínálat megbomlásában keresendő.

Az első globális válság az 1873-as válság volt, amely közel hat évig tartott. A válság Európából indult ki és átgyűrűzött az Amerikai Egyesült Államokra is. Az azt megelőző túlzott mértékű hitelezés, a gazdasági növekedésbe vetett hit bankcsődökhöz és válsághoz vezetett.

A történelem során az eddigi legnagyobb világgazdasági válság a két világháború közé tehető, az 1929-32-es gazdasági válság volt. Az első világháború lezárását követően a hadiipari termelés drasztikusan csökkent, a mezőgazdaság szintén válságba került, hiszen már nem volt meg a korábbi hatalmas felvevőpiac, amely a katonák ellátását volt hivatott szolgálni, a helyreállítási költségek, adósságok kifizetése mérhetetlen terheket jelentettek az egyes országoknak, a kereslet és kínálati egyensúlyok megbomlottak és mindez ahhoz vezetett, hogy kialakult egy ciklikus válság. Túltermelés alakult ki, bankok, gyárak, vállalatok mentek csődbe. A válság megoldása Rooseveltnél elnök nevéhez kapcsolódik (USA, New Deal).

1945 után, a második világháborút követően Európa gazdasága ismét romokban hevert. A gyárak lerombolva, a termelés megszűnt, az emberek éheztek és a kevés élelemért az elértéktelenedett pénz helyett nemesfémeket adtak cserébe; az alapokról kellett újjáépíteni a gazdasági rendszert. A válság enyhítésére és megoldására az Amerikai Egyesült Államok a Marshall segéllyel lépett elő.

Az 1950-es és 1960-as évek a nyugati világban a „jóléti gazdaságot” jelentették. Ezekben az években Európa kapitalista (és néhány szocialista) országaiban az állam gazdaságpolitikájával nagymértékben beavatkozott a fogyasztás ösztönzésébe valamint a válságperiódusok mérséklésébe azoknak a szociális juttatásoknak a révén, amelyekkel a szegényebb rétegeket támogatta. Ez a politika azonban nem volt tartható hosszú távon, ezért a gazdasági szereplőknek a fizetési problémáik leküzdése céljából hitelfelvételekhez kellett folyamodniuk, amelyek során néhány állam súlyos adóterhet vállalt magára.

1973-ban robbant ki az ún. „olajválság”. A válság kirobbanásához az vezetett, hogy néhány OPEC arab tagállam beszüntette az olaj szállítását többek között több nyugat-európai országba és az Amerikai Egyesült Államokba is, amely hatására olajhiány alakult ki, emelkedtek a benzinárak, recesszió jelei mutatkoztak.

1982-ben robbant ki a „mexikói válság”, amelyet Mexikó fizetéseképtelensége váltott ki és a válság továbbgyűrűzött más latin-amerikai országokra is (főként Argentínára és Brazíliára).

Az 1990-es évekre a globalizáció és az informatikai rendszerek fejlődése eredményeként a nemzetközi pénz- és tőkepiacok annyira összefonódtak, hogy annak valamely szegmensében kialakulóban lévő krízishelyzetről rövid időn belül az egész piac tudomást szerez és a válság hatásai továbbgyűrűzhetnek. Az 1994-95-ös „mexikói válság”, az 1997-98-as Thaiföldön kirobbant „kelet-ázsiai válság” (Thaiföld, Dél-Korea, Indonézia, Malajzia) vagy az 1998-as „rubel válság” megingatták a pénzpiacokat és a befektetőknek a pénzpiacok szereplőibe, a bankokba, hitelintézetekbe vetett bizalmát.

A válságok természete történeti aspektusból

A pénzpiacok működési mechanizmusa az utóbbi évtizedekben jelentős változásokon ment át. A globalizáció, a telekommunikációs eszközök fejlődése, a standardizálás mind felgyorsították a pénzpiaci folyamatokat, gyorsabban, nagyobb tételben, nagyobb kockázat (és néha kisebb fedezet mellett) lehet üzleteket kötni és elszámolni. A hírügynökségeken és piaci információ szolgáltatókon keresztül rövid időn belül hozzájuthatunk a legtávolabbi piacok híreihez is, amelyek nagy mértékben elősegítik a döntéshozatalt, az ügyleteket és az elszámolásokat. A fentieknek is betudhatóan megjelentek a pénz- és tőkepiacokon a „forró pénzek”, amelyek olyan rövid távú külföldi befektetéseket jelentenek, amelyek könnyen, gyorsan mozgathatók. Ezekben a pénzekben nagy kockázatok rejlenek, mert bizonytalanná tehetik a piacot és elősegíthetik a spekulációt és a válságok kialakulását.

Gazdasági ciklusok

A világgazdaságban a gazdasági folyamatok működése során jelentős egyensúlytalanságok alakulhatnak ki különböző periódusokban és ezek a ciklikus mozgások megzavarják a rendszer működését. Az egyensúlytalanságok során recesszió, súlyosabb esetben válság jön létre. A hosszú periódusú ciklusok időtartama szerint a következő jelentősebb ciklusokat különböztetjük meg:

Kuznets-féle ciklus, 12-25 éves periódussal. Ezt a ciklikusságot a nagyarányú építkezési beruházások alakulásával hozzák összefüggésbe és a nemzetközi tényezőáramlásokkal, kivándorlásokkal és tőke mozgásokkal.⁵

Kondratieff-ciklus, 25-30 éves periódussal. Ezeknek a ciklusoknak a létrejöttében szerepe van a hosszú távú beruházásoknak (vasút, autópályák, hidak, erőművek), amelyek megközelítőleg ennyi év alatt bizonyítják megterülésüket vagy annak ellenkezőjét.⁶

Egy új ciklus kezdetét általában valamilyen új felfedezés, technológiai vívmány bevezetéséhez szokás kapcsolni. A fellendülés szakaszának első éveit, a válságból való kilábalás kezdetét gyakran kísérik társadalmi viharok, megmozdulások.

Válság-modellek

A valutaválságok első generációs modelljeit elsőként Krugman, majd Flood és Garber írták le.⁷ Ezekben a modellekben a válság oka a kormányzat túlköltekezése. A válság megoldásaként a rögzített árfolyamrendszer helyett a lebegő árfolyam bevezetését, a túlzott pénzteremtést és a devizaeladást tartották. Radelet és Sachs további válságkategóriákat is felállítottak, amelyek már nem csak a fejlett piacgazdaságokkal rendelkező országokra vonatkoznak, hanem a feltörekvő országokra is.

A 2008-ban kirobbant gazdasági világválság

A jelenlegi gazdasági világválságot 2008 őszétől szokás datálni.

A világválságot megelőző pénzügyi válság már 2007-ben kirobbant. Az erre utaló első hírek egyike a BBC 2007. augusztus 6-i közleménye volt: „Csődöt jelentett az egyik legnagyobb független amerikai jelzálog-hitelező, az American Home Mortgage, miután alkalmazottainak nagy részét elbocsátotta. A vállalat úgy fogalmazott, hogy a másodlagos (subprime) hitelezők és adósok megnövekedett száma miatt a cég az amerikai ingatlanpiaci árzuhanás áldozatává vált.”⁸ Egy 2007. augusztus 10-i hír: „Az Európai Központi Bank további 61 milliárd eurós tőkeinjekcióval segítette ki a bankokat. Az amerikai Federal Reserve bejelentette, hogy annyi kölcsönt nyújt,

⁵ Világgazdaságtan, Aula 2002, szerk.: Blahó András 143. o.

⁶ Nyikolaj Dmitrijevics Kondratieff: Hosszú távú ciklusok a gazdaságban

⁷ Világgazdaságtan, Aula 2002, szerk.: Blahó András 150.o.

⁸ Soros György: A 2008-as hitelválság és következményei, Scolar Kiadó, 2008 (13.o.)

amennyire csak szükség lehet a hitelösszeomlás megfékezése érdekében.”⁹ . A jelek egy irányba mutattak, a válság kezdett kialakulni és továbbgyűrűzni.

A jelenlegi válság kirobbanásáért elsősorban az Amerikai Egyesült Államok ingatlanhitelezési politikáját és az annak következményeként „kipukkadt ingatlanbuborékot” szokás felelősnek tartani. Az USA-ban több évtizedes múltja van annak, hogy a lakosság hitelből finanszírozza nem csak a nagy értékű fogyasztási cikkek (ház, autó, háztartási gépek stb.) beszerzését, hanem hitelkártyával fizet a napi kisebb bevásárlásai alkalmával is. Amíg a gazdasági mutatók elfogadhatóak voltak és a gazdasági szereplők között a bizalom is megvolt, addig minden az optimista várakozásoknak megfelelően működött. A bankok egymással versenyezve olcsó hiteleket adtak ügyfeleiknek ingatlanvásárlások céljára alacsony értékű fedezet mellett. A rendszer addig jól szerepelt, amíg az ingatlanpiac nem telítődött. Ekkor megjelentek a subprime adósok, akiknek a fizetőképessége a korábbi adósokhoz képest kevésbé volt megfelelő és ezért hitelezésük az előzőekénél is kockázatosabb volt. Amikor az adósok egy része fizetéseketelenné kezdett válni, beindult a láncreakció, amely csődbe jutott bankokhoz, pénzügyi válsághoz és globális gazdasági válsághoz vezetett. A pénzpiacok szereplői között terjedő kölcsönhatást, a továbbgyűrűzést az is elősegítette, hogy a világgazdasági folyamatok közül a pénzpiacok a leginkább globalizáltak és központi szerepben pedig éppen az Amerikai Egyesült Államok található.

Az európai bankok körében is hamar felszínre kerültek a veszteségek, hiszen ezek a bankok is nagy mértékben rendelkeztek magas kockázatú jelzálogkötvényekkel. A kínálat megnőtt, az értékpapírok iránti kereslet azonban csökkent, amely veszteségleírásokhoz és esetenként fizetéseketelenséghez vezetett. A pénz- és tőkepiaci szereplők között a bizalom megingott, a pánik erősödött, a jegybankoknak, illetve a kormányoknak több országban hatalmas bankmentő csomagokkal kellett segítséget nyújtani a bankoknak a fizetéseketelenséget, illetve a bankcsődöt elkerülendő. „A mélyebb világgazdasági válságot és a megrendítő értékvesztést egyelőre sikerült megakadályozni az állami mentőcsomagok révén, de ennek súlyos ára is volt. Nem mentek végbe, vagy csak kismértékben azok a szerkezeti változások, amelyek a válság során vagy azután szokásosan lezajlanak.”¹⁰

A válság kialakulásához azonban több tényező is hozzájárult. A tényezők egyike az USA gazdasági növekedésének csökkenése, a FED által éveken át alacsonyan tartott alapkamat, de azok a kockázatos és nehezen átlátható pénzpiaci termékek is, amelyek az ingatlanhitelezés felfutásával kapcsolatban jelentek meg és lettek egyre népszerűbbek.

A válság kirobbanását követően hamar bizonyossá vált, hogy a válság hatása nem áll meg Amerika partjainál, hanem eléri Európát, így Magyarországot is.

Összegzés

Az elmúlt hét évben egy globális, az egész világ gazdasági berendezkedését és működését befolyásoló gazdasági válság bontakozott ki és van jelen. Az 1929-es nagy gazdasági világválság óta bizonyosan ez a legnagyobb gazdasági világválság és ezért szokás ezt ahhoz a válsághoz hasonlítani, azonban mégsem vonhatunk egyértelműen párhuzamot a két válság kialakulása és lefolyása között. A kiváltó okok eltérőek voltak és a jelenlegi válság úgy tűnik hosszabb időre rendezkedett be az életünkben.

A globalizáció és a gazdasági folyamatok világszerte ágazó aspektusából kiindulva nyilvánvaló, hogy a válság megoldását nem nemzetgazdasági szinten, hanem nemzetközi összefogással lehet elérni.

A válság zavarokat okoz és súlyos következményekkel jár, különösen akkor, ha hosszasan elhúzódik. A sok negatív hatása mellett azonban, hasznos, tisztító hatása is lehet egy válságnak. A válsághoz vezető okokat fel kell ismerni, azokat javítani kell, vagy teljesen megszüntetni szükséges.

⁹ Soros György: A 2008-as hitelválság és következményei, Scolar Kiadó, 2008 (14.o.)

¹⁰ Farkas Péter: A válság és a gazdasági biztonság gyengülése (A pénzügyi-fizetése egyensúlytalanságok és a jelenlegi kapitalista modell

A válságok természete történeti aspektusból

A pénzügyi válság szereplőinek újra kell gondolniuk és szabályozniuk a működésüket. A megszorító intézkedések eredményeként a kormányok kevesebbet költenek, kisebb lehet a költségvetési hiány, az újragondolt gazdaságpolitikai célok és irányok felfrissítik a gazdasági életet egy válságot követően.

A világgazdaság történetét áttekintve láthatjuk, hogy voltak és vannak rövidebb és hosszabb periódusú válságok és néha a válságok felerősödnek a gazdasági ciklusok változása során vagy más impulzus hatására.

Irodalomjegyzék

BALÁZS Judit [2012]: *Az Iszlám és a korai globalizáció: a modern pénzrendszer előfutára. Gazdaság és Társadalom különszáma 2012.pp.73-88, Sopron*

BALÁZS Judit - BALOGH László-Varga József: *Az iszlám bankrendszer szerepe a pénzügyi stabilitás helyreállításában*

BALOGH András [2009]: *Válságok a fejlődő világban, Válság világgazdaság-szemléletben, Savaria University Press, szerk.: Mislivetz Ferenc*

BLAHÓ András [2002]: *Világgazdaságtan, Aula*

FARKAS Péter: *Mi jön a monetarizmus után? A liberalizmus előretörése a hetvenes évektől*

FARKAS Péter: *A válság és a gazdasági biztonság gyengülése (A pénzügyi-fizetése egyensúlytalanságok és a jelenlegi kapitalista modell*

MAGAS István [2010]: *Kapitalizmusok – válságok – értelmezések, Változó világgazdaságtan, Budapesti Corvinus Egyetem, szerk.: Magas István, Kutasi Gábor*

ORMOS Mária [2009]: *Válságok és megoldások – történész szemmel, Válságos idők tegnap és ma, Pro Pannonia Kiadó Alapítvány*

SOROS György [2008]: *A 2008-as hitelválság és következményei, Scolar Kiadó*